

СТАНОВИЩЕ

на

Български фонд за жените

относно

изключително женските групи за овластяване на феминистки
в защитена среда (safe space)

(авторка: адв. Маргарита Илиева)

Феминисткият лагер на БФЖ само за млади жени („лагерът“) представлява специална мярка по смисъла на чл. 7, ал. 1, т. 14 от Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр), както и, кумулативно, временна насърчителна мярка по смисъла на чл. 7, ал. 1, т. 20 ЗЗДискр. Лагерът е правомерна мярка, тъй като е „*в полза на [млади жени] в неравностойно положение с цел изравняване на възможностите им, доколкото и докато т[a]зи м[я]рк[a] [e] необходим[a]*“ (чл. 7, ал. 1, т. 14 ЗЗДискр). Лагерът е правомерна мярка и тъй като е „*оправдан[a] и пропорционалн[a] инициатив[a] с временен характер, ко[я]то цел[i] премахване на пречки за балансирано представителство на жените и мъжете или за равностойно положение на представителите на единия пол или за пола, поставен в неравностойно положение*“ (Допълнителни разпоредби, § 1. 6 от Закона за равнопоставеност на жените и мъжете).

Законовите предпоставки за правомерността на лагера са:

- а. съществуващо неравенство („*неравностойно положение*“) на жените и, в частност, на младите жени;
- б. легитимна цел – (премахване на пречки за) изравняване на възможностите им;
- в. необходимост – премерен („*доколкото*“) и временен („*докато*“) характер = оправданост и пропорционалност.

А. Съществуващото неравенство на жените, особено на младите жени

Това неравенство е общоизвестен, ненуждаещ се от доказване факт. **Законът за равнопоставеност на жените и мъжете (ЗРЖМ)** изрично предвижда, че целта му е „*да насърчи постигане на равнопоставеност на жените*“ (чл. 1, ал. 2). Следователно, такава равнопоставеност не е постигната. ЗРЖМ предвижда, че държавната политика по равнопоставеност на жените и мъжете се осъществява чрез, *inter alia*, временни насърчителни мерки (чл. 4, ал. 1, т. 2). Последните по определение *целят премахване на пречки за балансирано представителство на жените и мъжете или за равностойно положение* (Допълнителни разпоредби, § 1. 6 ЗРЖМ). Съгласно ЗРЖМ временните насърчителни мерки се прилагат до постигане на целите им - балансирано представителство, равни възможности и равнопоставеност на жените (чл. 15, ал. 2).

Следователно, тези цели не са постигнати – не са налице балансирано представителство, равни възможности и равнопоставеност на жените. Налице е полово неравенство.

Това полово неравенство особено засяга по-младите жени, жените от малцинства (етнически и сексуални) и жените с увреждания. Последното е общоизвестен, ненуждаещ се от доказване факт. Би следвало да са общоизвестни многобройните български законодателни норми и политически документи, като стратегии и планове за действие, които предвиждат насърчаване на младите, малцинствата и хората с увреждания, защото тяхната уязвимост и неравностойно положение в обществото са установен, безспорен факт.

Съгласно Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете 2016 – 2020 г. (Националната стратегия), „България заявява своята дългосрочна активна позиция и воля за преодоляване на неравнопоставеността между жените и мъжете“. Следователно, съществува неравнопоставеност между жените и мъжете, която българската държава безусловно признава. Подобни безусловни признания за съществуващото неравенство на жените, направени на най-високо институционално равнище, съставляват и официални документи на българската държава, свързани със законодателния процес.¹

Съществуващото неравенство на жените е и установен паневропейски факт, признат от институциите на ЕС.² Съгласно Заключенията на Съвета от 7 март 2011 г. относно Европейския пакт за равенство между половете (2011—2020 г.)

равенството между жените и мъжете е основна ценност на ЕС, залегнала в Договорите, и е една от целите и задачите на ЕС, като интегрирането на принципа на равенство между жените и мъжете във всички негови дейности е обща цел на ЕС. Съгласно тези Заключения напредъкът е бавен и на практика равенство между половете все още не е постигнато. Съгласно Европейския пакт за равенство между половете има необходимост от борба срещу половете дискриминация и насилие, и от овластяване на жените, като се насърчи равното им участие във вземането на всички решения.

A.1 Мъжките насилие и тормоз над жените като аспект на, и фактор за, съществуващото неравенство на жените, особено младите жени и тези от малцинства

Повсеместността на мъжките насилие и тормоз от всякакъв характер над жените и поголовната виктимизация на последните, особено на младите жени и другите жени от неравностойни групи, в това число с увреждания и малцинства, също са общоизвестни, ненуждаещи се от доказване факти, както и връзката между неравенството и насилието.

¹ Вж. мотиви на вносителя - Министерския съвет, на законопроект за равнопоставеност на жените и мъжете. Вж. Мотиви на вносителите на законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, относим към домашното насилие.

² Вж. изследвания на Агенцията за основни права на ЕС и на Европейското женско лоби.

В допълнение, налице са изследвания на Агенцията за основни права на ЕС и на Европейското женско лоби, излагащи данни и изводи в този смисъл.³ Борбата с насилието, основано на пола, и защитата и подкрепата на неговите жертви е приоритетна област по Националната стратегия. Съгласно последната широко разпространеното насилие е основна пречка за постигането на равенство между жените и мъжете.

А.2 Подпредставеността на жените в процесите на вземане на решения

Властта на всички равнища – не само политическо, но и социално, групово, семейно, традиционно е област, от която жените в несъразмерна степен са изключени или в която са силно ограничени/потиснати. Това също е ненуждаещ се от доказване общоизвестен факт. Националната стратегия в това отношение се позовава на Европейския пакт за равенство между половете (2011—2020 г.), съгласно който е необходимо насърчаване на равното участие на жените във вземането на решения на всички равнища и във всички области. Националната стратегия се позовава и на глобалната Програма за устойчиво развитие до 2030 г. на ООН, съгласно която овластяването на жените и момичетата е приоритет („Постигане на равенство между половете и овластяване на всички жени и момичета“). Насърчаването на полово равенство при вземането на решения е приоритетна област и по Националната стратегия, която отчита, че мъжете все още до голяма степен са повече от жените при заемането на властови позиции и промяната в това отношение е бавна.

Общото безвластие на жените е относимо по въпроса, тъй като засяга не само като цяло обществения живот, но и в частност участието в гражданското общество, конкретно – активните неправителствени организации (НПО). Както се установява от доклади, делът на НПО, които се занимават с права и овластяване на жените в България, е малък.⁴ Липсата на адекватен брой активистки за права и участие на жените е един от аспектите на неравенството на жените. Борбата за правата на жените е относително подценена в средите на българското гражданско общество. Съгласно респондентки на БФЖ липсва адекватна общност на организациите и активистките за равнопоставеност на жените.⁵ Такава общност би допринесла за обучения по застъпничество за правата на жените и на момичетата, както и би дала „видимост“ на техните проблеми, сред които на първо място е мъжкото насилие.⁶ Съгласно изследванията на БФЖ необходими са овластяване на, и работа с, момичета и информираност, застъпничество и мрежи за подкрепа за правата на жените.⁷ Респондентките на БФЖ изразяват като своя потребност необходимостта от

³ Вж. изследвания на Агенцията за основни права на ЕС и на Европейското женско лоби.

⁴ Вж. индекси и изследвания на Българския център за нестопанско право, Форум за гражданско участие и Институт „Отворено общество“.

⁵ БФЖ, „Работилница за правата на жените: Възможни решения за постигане на равнопоставеност на половете в България“, Анализ на нуждите, стр. 4.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там, стр. 5.

създаване на условия за изграждане на мрежа от организации, ангажирани с правата на жените и организиране на мрежови събития за обмяна на опит, изграждане на капацитет и координация на съвместни действия.⁸ От това следва, че са необходими мерки като лагера, за да се постигнат тези законни цели.

От установените факти на неравенство, виктимизация, подпредставеност и липса на мобилизация на жените, включително от гражданските организации, следва необходимостта на изключително женския феминистки лагер като необходима, оправдана и съразмерна временна насърчителна мярка и специална мярка за изравняване на възможностите на жените по смисъла на горепосочените разпоредби.

Б. Необходимостта от изключително женски обучения и защитени пространства като лагера

Не се нуждае от доказване необходимостта от образователни инициативи за повишаване чувствителността и нетърпимостта към неравенството на жените и негативното им стереотипизиране. Националната стратегия изрично отразява тази общоизвестна необходимост (стр. 6 и 15). Националната стратегия изрично предвижда специални насърчителни мерки с тази цел (стр. 6 и 15-16). Водеща цел съгласно стратегията е промяната посредством специални насърчителни мерки (стр. 6). Както се отбеляза и по-горе, приложимото българско законодателство – ЗРЖМ и ЗЗДискр, в съответствие и с правото на ЕС,⁹ изрично предвижда, че необходимите според това законодателство и Националната стратегия специални/ насърчителни мерки не представляват дискриминация. Напротив, те са законодателно признато средство за постигане на половото равенство, положено като основна ценностна цел на България и ЕС.

Доколкото се нуждае от обосноваване необходимостта от изключително женски формати на така необходимите образователни инициативи, тази обосновка следва по-долу.

Както се установява от официални документи, българската държава и институции на ЕС безусловно признават, че жертвите на полово-базирано насилие срещат особени трудности да говорят за това насилие, тъй като то е унижително за тях, поради факта, че негови извършители са най-често близки мъже; както и поради това, че, когато жертвите споделят, мъжките реакции на отричане/ омаловажаване/ оправдаване на насилието и на

⁸ Пак там, стр. 7.

⁹ Вж., *inter alia*, чл. 157 на Консолидираните Договор за Европейския съюз и Договор за функционирането на Европейския съюз; чл. 6 на Директива 2004/113/ЕС; чл. 3 на Директива 2006/54/ЕС. Всички тези норми на европейското законодателство предвиждат възможността за позитивни мерки – предимства, които компенсират съществуващи неравенства и които не представляват дискриминация, защото целят постигането на реално (не формално) равенство на практика.

винене на жертвата са разпространени.¹⁰ Същевременно, както се установява безусловно от институции на ЕС, жертвите на полово-базирано насилие изпитват висока потребност именно да говорят за преживяното, за да го надмогнат.¹¹

За да могат да говорят свободно за половото неравенство и насилие, и пълноценно да споделят своя (травматичен) опит, жените имат потребност да бъдат в защитено пространство, т.е. в изцяло женски колективи. В академичната литература на база данни от фокус групи от потребителки на защитени пространства, е установено, че изцяло женските формати са условие за това, жените да бъдат свободни от риска от мизогинни реакции и, съответно, свободни да се изразяват емоционално и интелектуално.¹² Доколкото повсеместно в обществените пространства и в дома жените са изложени на полово обусловен дефицит на безопасност и сигурност, необходима им е защитена среда, където, свободни от предметяване, обезценяване и потискане, да открият своя „глас“ и да се свържат продуктивно със съмишленички. Така защитените изцяло женски пространства са необходимо условие за пълноценно изразяване на личността на жената.

Заобикалящите иначе жените навсякъде другаде насилнически/ потиснически послания на съвременната култура и произтичащият страх, с който жените живеят, ги лишават от възможност за пълноценно, равностойно участие и ги заставят да подчинят ежедневно си съществуване на постоянна бдителност, съзнавана и неосъзната.¹³ Ако се заявяват и говорят открито в публичните пространства, жените стават прицел на агресия в качеството си на жени, т.е. като сексуализирани, дехуманизирани обекти. Затова в смесени групи с мъже жените говорят много по-рядко и много по-кратко в сравнение с мъжете. Речта обаче е жизненоважна форма на участие, която в голяма степен определя възприятията за авторитет.¹⁴ Гласът е не само средство за власт, но изобщо за пълноправно участие в общностния живот, разбираан като диалог на равни. Потискането в обществото на гласа на жената я препятства да участва на равна нога. Мъжката привилегия включва властта да се омаловажава, игнорира и заглушава другата перспектива; това възпроизвежда половото неравенство.¹⁵ Отричани по този начин, жените възприемат поведение на самозаглушаване, за да се заслонят от недоброжелателни реакции спрямо гласа им. Така жените усвояват посланието, че гледната им точка е невалидна. Да бъде обаче човек чул и признат е условие за личностна реализация на равна нога и за участие в качеството на пълноценно, дейно човешко

¹⁰ Вж. Мотиви на вносителите на законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, относим към домашното насилие. Вж. изследвания на Агенцията за основни права на ЕС и на Европейското женско лоби.

¹¹ Вж. изследвания на Агенцията за основни права на ЕС и на Европейското женско лоби.

¹² R. Lewis, J. Remnant et al., “Safe Spaces”: Experiences of Feminist Women-Only Space”, *Sociological Research Online*, 2015, стр. 2.

¹³ Пак там, стр. 3.

¹⁴ Пак там, стр. 4.

¹⁵ Пак там.

същество.¹⁶ Потиснати в обществото и дома в среда, която отказва да им признае това качество, жените намират сигурност в изключително женските групи, където могат свободно да се изявяват и така да заявят онтологично свободата си.¹⁷ Ето защо са необходими и оттам, оправдани, изключително женски събрания – в частност, лагерът на БФЖ.

Емпирично установените ползи и, оттам, нужди от изцяло женските защитени пространства включват изграждането на увереност и положителна самооценка у жените, взаимна подкрепа и, в резултат, самоутвърждаваща нагласа.¹⁸ Така жените се самоорганизируют да се изправят самостоятелно, в партньорства или колективно пред проблемите си с градивни решения, като артикулират потребностите и исканията си. Така те учат и се развиват отвъд ограниченията на стереотипните сексистки роли, особено в ситуации на (домашно) насилие и тормоз. В условията на взаимопомощ те се освобождават от универсалната иначе мъжка доминация, за да утвърдят потребностите и правата си, както и тези на своите деца, семейства и общности. Изцяло женските колективи са най-ефективният способ за изграждане на капацитет за действие за женско равноправие.¹⁹

Съгласно Директива 2004/113/ЕС закрилата на жертви на полово-базирано насилие е законна цел, която оправдава различното третиране въз основа пол, като, например, в случаите на еднopolовите подслони (Преамбюл, рецитал 16). Съгласно тази директива принципът на равно третиране не винаги означава, че услуги и помещения трябва да се предоставят споделено на мъжете и жените (Преамбюл, рецитал 17).

Съгласно Минималните стандарти на Съвета на Европа за подкрепящи услуги в борбата с насилието над жените услугите, съобразени с потребностите на жените, включват изключително женски услуги предвид половата динамика на насилието.²⁰

Установена е връзката на защитените пространства с овластяването на жените. Така съгласно документ на Фонда за развитие на жените на ООН (UNIFEM) организации като UNIFEM подкрепят женското участие в обществени и управленски процеси, като създават защитени пространства за женски мрежи, да се срещат и изготвят стратегии в подкрепа мобилизацията на жените.²¹

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Пак там, стр. 5.

¹⁸ Women's Resource and Development Agency, Northern Ireland, „Why women-only services”, стр. 9.

¹⁹ Пак там, стр. 15.

²⁰ Вж. Council of Europe, *Combating Violence Against Women: Minimum Standards for Support Services*, 2007, стр. 29 и 37.

²¹ Вж. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), „Advancing Gender Equality Using CEDAW and UN Security Council Resolution 1325”, 2006.

Доказва се и със свидетелства на бивши участнички в лагера на БФЖ, че за жените, жертви на насилие, тормоз и/ или дискриминация, както и въобще за жените, чувствителни към половото неравенство, е необходимо да бъдат в изцяло женска група, без присъствие на мъже, за да могат да участват пълноценно в разговор по темите на женското неравенство - да се изразяват без автоцензура и без страх от външен натиск под формата на неразбиране/ винене/ съдене или от повторна виктимизация под формата на отричане/ омаловажаване/ оправдаване на мъжките насилие и тормоз, както и да се свързват пълноценно със съмишленички за целите на градивен обмен и взаимопомощ. Както се установява от обратната връзка на участничките, събирането им в лагера на БФЖ в изцяло женски колектив за изграждане на капацитет на лидерки и активистки е дало конкретни резултати, които не биха били налице, ако на лагера присъстваха и мъже. Жените са развили вследствие лагера инициативи в защита на жените-жертви на домашно насилие и на жените-предприемачки, които са обусловени от овластяването и мобилизирането им на лагера без мъже.

В сравнителноправен контекст практиката женски организации да предоставят на жени защитени пространства за развитие е утвърдена. По делото *Southall Black Sisters (Цветнокожи сестри от Саутхол)*²² организация, която от десетилетия предоставя специализирани подкрепящи услуги само за жени с общинско финансиране разяснява пред съда дейността си така:

"Откакто съществуваме, последователно предоставяме защитено пространство за всички цветнокожи жени и жени от малцинства, за да могат да се учат взаимно да се уважават и да споделят опита си и да преодоляват различията си, за да постигат целите си. Изключително успешни сме. Цветнокожи жени и жени от разнообразни религиозни и етнически малцинства използват нашия център без страх или недоверие и градят приятелски мрежи, които надхвърлят различията им."

Британският съд по това дело приема, че услугите само за жени не само не препятстват социалното сепление, но, напротив, способстват за него, като дават възможност да се посрещнат специалните нужди (на жените от малцинства) по таргетиран, фокусиран начин, което води до преодоляване на бариерите пред тях и, така, до интеграция на общността. Съдът намира, че не съществува дихотомия между насърчаването на равенството и интеграцията, и предоставянето на специализирани услуги. Съдът се произнася, че бариерите за участие не могат да се отстранят, ако жертвите сами не приемат, че източникът на помощ е от същата общност, към която принадлежат и те.²³

²² High Court of Justice [2008] EWHC 2062, *The Queen on the Application of Kaur and Shah, Claimants v London Borough of Ealing*.

²³ Пак там, стр. 12.

Съдът потвърждава, че специализираните услуги са по-ефективни за целите на необходимото овластяване на жените.

Във Великобритания Законът за равенството от 2010 г. (Equality Act 2010) изрично предвижда, че услугите и пространствата само за жени са правомерни и не представляват дискриминация.²⁴ Условието е тези интервенции да представляват съразмерни средства за постигане на законна цел – каквото средство е и феминисткият лагер за нуждите на българските активистки срещу неравноправието на жените. Нещо повече, по Закона за равенството на Великобритания отказ, например, да се предостави под наем помещение за изцяло женски услуги/ инициативи би съставлявал акт на дискриминация.

Канадското законодателство също изрично предвижда правото на женски (подкрепящи) организации да предоставят услугите си само на жени. По делото *Vancouver Rape Relief Society v. Nixon et al. 2003* (Ванкувърско общество за помощ при изнасилване срещу Никсън и др.) Върховният съд на Британска Колумбия защитава правото на такава организация да подкрепя жени с помощта на изцяло женски екипи до степен, че потвърждава правото ѝ да изключи от участие доброволка, която не винаги е живяла като жена (транссексуална) и която, следователно, няма изключителните опит и чувствителност към полово-базираното насилие и мъжката привилегированост, които има жена, отглеждана от самото си раждане като жена.²⁵

Не е спорно, че БФЖ е женска организация, която работи изключително за овластяването на жените. Дейностите ѝ се определят от установените потребности на жените в България и техните подгрупи (възрастови, етнически, сексуални малцинства, хора с увреждания) – установени както с публични статистически данни, така и със собствени изследвания на нагласите на респондентки, участнички в инициативи на БФЖ.²⁶

В заключение, принципът за равенство между жените и мъжете не изключва специални, позитивни мерки като феминисткия лагер на БФЖ, които целят преодоляването на съществуващи неравенства. Лагерът е оправдана, съразмерна мярка за изграждане капацитета на лидерки и активистки за женско равноправие, защото не надхвърля необходимото за постигането на законните цели на БФЖ – изграждане на мрежа от свързани помежду си мобилизирани жени, които да действат за социална промяна, като черпят сигурност от споделените си опит и решения. Лагерът не надхвърля необходимото за постигане на тази цел, защото без него тази цел не би била постижима.

²⁴ Вж. Указания по прилагането на закона на британската Комисия за равенство и права на човека: <https://www.equalityhumanrights.com/en/publication-download/what-equality-law-means-your-business> (за фирми); <https://www.equalityhumanrights.com/en/publication-download/what-equality-law-means-your-association-club-or-society> (за сдружения).

²⁵ Вж на: <https://www.canlii.org/en/bc/bcca/doc/2005/2005bcca601/2005bcca601.html>.

²⁶ Вж. БФЖ, „Работилница за правата на жените: Възможни решения за постигане на равнопоставеност на половете в България“, Анализ на нуждите.

Изграждането на капацитета на жените за действие не би било ефективно. Както се обсъжда по-горе, жените не биха били свободни да се изразят и заявят като пълноценни, автономни субекти в присъствието на мъже, които с голяма степен на вероятност биха поставили под въпрос властта им да се самоопределят и да отхвърлят, на символно, както и на практическо равнище, мъжките привилегии и надмощие.

Обявата за лагера на БФЖ ясно посочва, че изграждането на капацитета на участничките се предполага да стане „в среда на сигурност на доверие“, която да им позволи да споделят и да се свържат помежду си. Целта на БФЖ е да създаде на лагера среда, в която участничките биха могли, ако пожелаят, по естествен път, по своя воля, да споделят опита си с половата дискриминация и, евентуално, насилие. Предвид високата превалентност на виктимизацията на жените от полово-базирано насилие (всяка трета, а що се отнася до по-леки форми на тормоз и дискриминация - всяка), неизбежно е на лагера сред участничките да присъстват жертви на насилие, тормоз, дискриминация и тяхното споделяне, доколкото биха се почувствали свободни да споделят истински, да включва болезнени преживявания. Именно затова мъже нямат място там – тъй като присъствието им би препятствало споделянето на жените.

Адресирането на различните потребности на жените - различни от тези на мъжете поради съществуващото полово неравенство, не само не се изключва, а се налага, от принципа на недискриминация, съгласно който в равна степен важат изискването да се третират различните случаи по различен начин, както и да се третират сходните случаи по еднакъв/ сравним начин. Препятстването на женска организация да работи за овластяването на момичетата и жените би било препятстване на равенството на последните. Българското законодателство и наднационалните стандарти предполагат обратното.